

Kapitalizm*

Norman BARRY

Kapitalizm, üretim araçlarına bireylerin sahip olduğu ve şahısların işgüçlerini gayri şahsi piyasa tarafından belirlenen bir fiyattan satmakta serbest olduğu ekonomik organizasyon biçimidir. Üretilen eşyalar ve hizmetler (otonom olduğu kabul edilen) tüketicilerin arzularını yansıtır ve üreticiler tüketicilerin arzularını karşılamaya bu alanda yapacakları yatırımın kendilerine bir kazanç getireceği düşüncesi tarafından sevk edilirler. Laissez-faire (bırakınız yap-sınlar), kapitalizm ile, laissez-faire ilkesinin hakim olduğu yerde rekabet sürecinin sonuçlarına müdahale etmeye yönelik devlet müdahalesinin ya hiç olmayacağı ya da çok az olacağı anlamıyla birlikte düşünülür. Kapitalist sistem üç üretim faktörüne sahiptir: Sermaye, işgücü ve toprak. Sermaye, (yatırıma döndüğü vakit) faiz kazanacak fonlardan oluşur; işgücü marjinal ürününe eşit ücret kazanır; toprak, kıtlık derecesine bağlı bir kira geliri elde eder. Müteşebbislik, kapitalist piyasa sisteminin hayati bir unsuru olmasına rağmen, iktisatta tasnifi zor bir unsur olagelmiştir. Teorik olarak müteşebbislik (girişimcilik) kâr fırsatına (yani fiyat farklılığına) hassastır ve sermaye sahipliğine dayanmaz. Müteşebbisliğin ödülü kârdır ve kâr sermayeye ödenen faizden farklıdır.

Kapitalist toplum bazen toprak sahipleri, kapitalistler ve işçiler olarak adlandırılan üç sınıflı bir toplum olarak tasvir edilir. Fakat bu tasvir çok yanıltıcıdır. Meselâ, işçiler sadece satabilecekleri bir işgücüne sahip değildir; aynı zamanda evler, sigorta poliçeleri, kişisel tasarruflar ve başka biçimlerde "sermaye" sahibidirler. Birçok küçük işte (esnafılıkta), mülkiyet sahipleri bir maaştan (ücretten) birazcık fazla bir gelir elde edebilir.

İktisatta, sermaye teorisi özellikle müşkül ve muğlaktır. Avusturya İktisat Okulu tarafından ve bilhassa Böhm-Bawerk'in çalışmalarıyla geliştirilmiştir. Böhm-Bawerk bir üretim faktörü olarak sermayenin üretken olduğunu, yani yatırıma aktarılan sermayedeki dönüşüm, işgücü girdisinin değerine indirgenemeyeceğini gösterdi. Sermaye esasında "zaman"dır. Eşyaları nihai tüketim safhasına getirmek zaman alacağından, bireyler, yatırım için kullanılabilir fonların ortaya çıkmasını sağlamak için tüketimden imtina etmelidir. Bu yüzden kapitalizm "dolambaçlı" (roundabout) üretim teknikleri gerektirir. Bu teknikler "beklemeyi" zaruri kılar, fakat uzun vadede daha fazla tüketim malının ortaya çıkmasını sağlar. O zaman, teorik anlamda, temel tüketimin üstünde ve daha sonra yatırıma dönüştürülen bir fazlalık üretir (meydana getiren) bütün sistemler, sahiplik tarzları ne olursa olsun, kapitalist özelliklere sahip olacaktır.

Konvansiyonel kapitalist sistemin ekonomik gelişmenin belirli (normal olarak post-feodal) bir safhası veya periyodu ile ilişkilendirilmesine rağmen kapitalist ekonomi biçimleri tarihin bütün dönemlerinde mevcut olmuştur. Özel mülkiyet ve ticaretin ilk biçimleri kadim dünyada ve Orta çağda vardı. Amerika'da kapitalizm kendiliğinden gelişti ve bir feodal çağın ardından gelmedi. Amerikan kapitalizmi bazı tarihî süreçlerden ziyade özgürlüğün ve sınırlı devletin mahsulüydü. Kapitalizmin değişik türleri vardır: Ticarî ve finansal kapitalizm (kredi ve finans araçlarının özel ellerde olduğu sistem), endüstriyel kapitalizm (çok gelişmiş bir işbölümüne dayanan büyük ölçekli (fabrika çapında girişimlerin-şirketlerin özel mülkiyete tâbi olması) ve devletin piyasaya yoğun biçimde müdahale ettiği devlet ve refah kapitalizmi.

Sosyologların ve iktisatçıların en fazla aşına olduğu, endüstriyel kapitalizmdir. Endüstriyel kapitalizm önce İngiltere'de 18. yüzyılın sonunda gelişti. Çok önemli bir nokta, bunun Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği*'nde ele aldığı türden bir toplum olmamasıydı. Bir zamanlar iktisat tarihçilerinin endüstriyel kapitalizmin gelişmesinin kitlelere fakirlik ve şehir hayatının sefaletini getirdiğini iddia etmiş olmasına rağmen, endüstriyel kapitalizm aslında çalışan sınıfın hayat şartlarında devamlı bir iyileşme meydana getirdiğine dair deliller artık daha ağır basmaktadır.

Marx'ın endüstriyel kapitalizm tasviri ve eleştirisi özel teşebbüse dayanan piyasa ekonomisine günümüzde yöneltilen tenkitlerinin ana kaynağı olmaya devam etmektedir. Oysa Marx sadece piyasa sisteminde sermayenin rolünü incelemeyi tercih etmiş ve bildiğimiz anlamda kapitalizm (özel teşebbüse dayanan piyasa ekonomisi) hakkında nadiren yazmıştır. Yine de, Marksist olmayanlar bile Marx'ın ekonomik sistemlerin gelişmesiyle ilgili anlatımında kullandığı kategorilere dayanarak konuşmaktadır/düşünmektedir.

Marx'a göre, kapitalist üretim tarzının tarihi bir kategori olarak anlaşılması gereklidir. Piyasa ekonomisi kanunları insanın tabiatıyla ilgili evrensel olarak doğru

önergelerden yapılan çıkarsamalar değildir, ancak belirli tarihî kategoriler çerçevesinde anlamları vardır. Politik ekonominin işi bir üretim tarzından ötekine geçişi açıklayan tarih kanunlarını bulup ortaya çıkarmaktır. Böylece, kapitalizm, feodal sistemden, feodal sistemin sosyal yapısı özel mülkiyete, işgücünün serbest hareketine, ticarî işlemlere ve diğerlerine sınırlamalar koyan/onlar tarafından sınırlanan sosyal yapısı teknolojik gelişmenin, özellikle işbölümündeki genişlemenin ve fabrika organizasyonunun büyümesinin baskısına artık dayanamaz hale geldiğinde ortaya çıkar.

Kapitalizm, mülkiyet sahipliğine dayanan sınıflara bölünmüş bir toplum olarak tasvir edilir. Kapitalistler üretim araçlarına sahiptir ve işçilerinse satmak için yalnızca işgüçleri vardır. Sermaye (üretim araçlarından müteşekkildir) üretken değildir: Esas itibarıyla yığılmış (biriktirilmiş) işgücünden oluşur. Bu yüzden kapitalist, işçiden fazla değer (surplus-artık değer) sökerek (alarak) "kâr"ı garantiler. İşçilere ödenen ücretin çalışma gücünün yeniden üretilebilmesi (işçinin hayatta kalabilmesi) için gerekli emek miktarının (iş zamanının) değerine (ve işçileri eğitmenin maliyetine) eşit olduğu söylenir. Oysa, işgücü tarafından yaratılan değer onu aşar; böylece işçi kapitalist tarafından gasbedilen bir artı değer üretir. Ücret ödemeleri "değişken" sermayeyi, ham maddeler, fabrika ve ekipmanlar "sabit" sermayeyi teşkil eder. Sabit sermaye miktarı arttıkça kâr oranı düşer ve artan sermaye temerküzü bir "yedek işsizler ordusu" yaratır. Bu, ücretleri işçilerin ancak varlıklarını sürdürmelerine yetecek seviyeye doğru iter. Kapitalizmin böylesine kötü bir tablosunu çizmesine rağmen Marx, kapitalist sisteme üretici güçlerinden dolayı hatırı sayılır övgüler yağdırır. Gerçekten de onun faraziyesi, kapitalizmin müstakbel sosyalist sistem için bir bolluk dünyasını miras bırakacağıdır.

Ancak Marx'ın kapitalizmin geleceğine ilişkin kehanetleri gerçekleşmedi. Liberal fikir adamları, daima, sermaye kendi başına üretken olduğundan sermaye sahiplerine ödenen payın (sermayenin gelirinin) tüketimden uzak kalmanın (tüketmemenin) mükâfatı olduğunu ve bu yüzden işgücünün sömürülmesiyle ilgisinin bulunmadığını ileri sürdüler. Kapitalizmin yarattığı artan verimlilik işgücüne talebi, işsizliğin, rekabetçi sürecin kaçınılmaz bir sonucu değil, fakat daha büyük bir ihtimalle işgücü fiyatını emeğin piyasada doğan (market-clearing) fiyatının üzerinde tutan işçi sendikalarının eseri olacak şekilde yüksektir.

Kapitalizm hakkında yorum yapan diğer bazı kimseler, Marx'ın kehaneti çizgisinde çökmemesi mümkün olmakla beraber, kapitalizmin yine de laissez-faire doktrininde tasvir edilen rekabetçi modelin uzağına düşecek şekilde gelişme eğilimi gösterdiğini iddia etti. Bu yüzden, büyük ölçekli girişimlerin (işletmelerin) büyümesinin "monopol kapitalizmi"ne, belirli endüstrilerin, "ölçeğe göre artan getiriler" yüzünden, neredeyse rekabetten muaf (bağıışıklığı) fenomenine yol verdiği söylen-

mektedir. Kısmen (nominal) liberalizme sempati duyan bir yazar olan Joseph Schumpeter dahi, modern endüstrinin bürokratik organizasyonunun merkezî planlamadan farkının pek az olduğunu, sosyalizmin gerçekte küçük ölçekli üreticinin yok olması yüzünden barışçıl bir şekilde hayat bulacağını ileri sürdü.

Liberaller her zaman kapitalizmin kendiliğinden, eleştirenlerin imâ ettiği şekilde gelişeceği iddialarını reddettiler ve monopol iddiasına dayanan "refah kaybı" tezine karşı çıktılar. Bir monopol, devlet tarafından kendine bir imtiyaz verilmemesi (ki bu fiiliyatta çoğu monopolün kaynağıdır) halinde monopol kârı yükseldikçe rekabet baskısına maruz kalacaktır. Liberaller aynı zamanda modern teşebbüs (enterprise) ekonomisinin büyük firmalar tarafından kaplanan miktarıyla ilgili iddialara da karşı çıktılar. Bütün Batı ekonomilerinde işçilerin büyük bir çoğunluğu geleneksel küçük işletmelerde istihdam edilmektedir. Hakikaten, günümüzün teknolojilerinin çoğunun (pahalı araştırma bölümlerine rağmen) büyük şirketlerden ziyade, bu küçük işletmelerde keşfedildiği söylenmektedir.

Kapitalizme yöneltelen, Marksist olmayan bir başka eleştiri ise, kapitalizmin gelişmesinin tekerrür eden bolluk ve depresyon dönemlerine (trade cycles) tâbi olduğudur. En büyük depresyon, bütün Batı ekonomilerinde, özellikle ABD'de istihdam ve üretimin düştüğü 1930'lardaki daralmaydı. Keynes regüle edilmemiş kapitalizmin yaygın bir şekilde zorunlu işsizliğe sebep olacak bir talep yetersizliği doğuracağını ileri sürdü. Bu sorun, ancak yüksek miktarda devlet harcamasıyla çözülebiliyordu. Batı ekonomileri, Batı Almanya dikkat çekici örneği hariç, savaş sonrası dönemde bu tür yöntemlerle devlet tarafından düzenlendi.

Liberal iktisatçılar her zaman anti-Keynesyen fikre sahip olmuşlardır. Onlara göre kapitalizmin krizleri haricî sebeplerle, esas itibarıyla devletin para arz ve talebini kontrol etmesi yüzünden patlamaktadır.

Milton Friedman'a göre, Büyük Amerikan Bunalımı'nın sebebi, para arzında büyük bir düşüşün olmasıdır ve bu hatayı yapan Amerikan Federal Reserve Board'dır. Liberal görüşte, para az çok istikrarlıysa, kapitalist ekonomi fiyat mekanizması yoluyla kendi kendisini düzenler. Bu istikrar en iyi Altın Standardı veya siyasî baskıdan bağımsız (immune) olan bazı para kurallarıyla sağlanır. Savaş sonrası yıllarda kapitalist sistemde meydana gelen problemler enflasyondan kaynaklanmaktadır. Bu (enflasyon), ekonomiyi talebi manipüle ederek idare etmeye yönelik Keynesyen teşebbüslerin sonucuydu.

Liberal dünya görüşünde kapitalizm, bireyler arasındaki işlemlerden kendiliğinden doğar. Bir bakıma, mübadeleye müsaade eden bütün toplumlar kapitalizmden izler taşımaktadır. Kapitalizm, sadece nispeten önemsiz olan mübadelelerin kendisinin özgürlüğün bir ifadesi olması anlamında değil, fakat aynı zamanda (kapitalizmin) devletten bağımsız ekonomik merkezlerin (birimlerin) gelişmesine

izin vermesi anlamında da özgürlükle en iyi bağdaşan ekonomik sistemdir. Ayrıca kapitalizm aynı zamanda demokrasiyle de en iyi uyuşan ekonomik sistemdir, çünkü siyasetteki tercih ekonomideki tercihlerin doğal karşılığıdır. Mamafih, son yıllarda liberal kamu tercihi iktisatçıları (bilhassa Buchanan ve Tullock) sınırsız çoğunluk kuralının ekonomik özgürlük üzerindeki olumsuz etkisini yoğun biçimde eleştirmiştir.

Geleneksel muhafazakârlar ise kapitalizme daima ihtiyatlı bakmışlardır. Muhafazakârlık kapitalist ekonomik kurumlardan daha önce ortaya çıkmıştır ve muhafazakârlara göre kapitalizmin kurumları her zaman toplumun çıkarlarına tâbi olmalıdır. Zaptolunmamış (pervasız) kâr arayışının toplumsal bakımdan ille de erdemli olarak görülmesi gerekmez ve muhafazakârlar egoist ekonomik rekabetin kurbanı olarak görünen kimselere karşı her zaman paternalist bir tavır takınırlar. Milliyetçiliğe dayanan sebeplerle muhafazakârlar sınırsız uluslararası ticareti tenkit ettiler. Bilhassa İngiltere'de muhafazakârlar tarihî olarak topraktan çıkarı olanlarla beraber olmuştur. Gerçekten, 19. yüzyılda İngiliz toplumunda bölünmeler sermaye ve işgücü arasında olmaktan ziyade toprak ve ticaret erbabı arasındaydı. Tahıl yasalarını kaldıranın bir muhafazakâr hükümet olmasına rağmen tarımı himaye her zaman muhafazakâr ekonomi politikasının temeli olmuştur.

Bununla beraber, 20. yüzyılda nominal liberal partiler kapitalizmi savunan partiler olmaktan çıktı. Sosyalizmin yükselmesinden itibaren ticarî çıkarlar kaçınılmaz olarak muhafazakârlıkla ilişkilendirilir oldu. Fakat muhafazakârlar uzun zaman Keynesyen "managed kapitalizmi" (yönlendirilen kapitalizm) ve onun sosyal ortağı olan Devlet kapitalizmini benimsedi. Kapitalizmin hakiki destekleyicileri, meselâ Hayek, kapitalizmin hayatiyetini muhafaza etme teşebbüsünde siyasaî partilerden ziyade kanaatleri etkilemeyi daha yararlı ve daha mümkün buldu.

Son zamanlarda Batıdaki muhafazakârların Hayek ve Friedman tarafından ortaya konan kapitalizm felsefesini benimsemesine rağmen, bu benimsemenin muhtemelen entelektüel olmaktan ziyade taktiksel olmasının önemli bir nedeni vardır. Kapitalist toplum daimî değişime mevzudur, servetler piyasanın kaprislerine bağlı olarak artar, azalır ve bireyler sadece fiyat bağı tarafından birarada tutulur görünür. Geleneksel muhafazakâr toplum anlayışı, bir düzenlenmiş hiyerarşidir. Devlet bu hiyerarşiyi muhafaza etmek mükellefiyetiyle yükümlüdür ve bu mükellefiyet bir kapitalist düzenin açıklık ve hareketliliğiyle çatışır. O zaman, muhafazakâr sosyal düzen görüşü sosyalizmle bir ortak noktaya sahiptir: Kapitalist sistemi, iddia edilen anonimliği yüzünden ve kuralsız/değer tanımayan bireyler ortaya çıkarıyor diye sosyalizm gibi kınamaya istekli olmak. Belki bu yüzden muhafazakârlar 20. yüzyılda kapitalizmin devlet tarafından regüle edilmesini kabul etti.

Daha Fazla Bilgi İçin Okuma Listesi

- Boehm-Bawerk, E., *Sharter Classics of Eugen Boehm Bawerk*, Illinois, Libertarian Press, 1962.
- Friedman, M., *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, 1962.
- Hayek, F. A., *Capitalism and Historians*, London, Routledge and Kegan Paul, 1954, s. 24-28.

Çeviri: Atilla YAYLA

* Nigel Ashford ve Stephen Davies (eds). *A Dictionary of Conservative and Libertarian Thought*, London and Newyork: Routledge, 1991, s. 24-28.

**LiBeRtE Yayınları****Temel Ekonomi**

James D. Gwartney

Richard L. Stroup

Günümüz insanı, iktisadi etkinliklerinin ilkelerini ve kurallarını anlamakta oldukça zorlanıyor. "Piyasa Ekonomisi", onun için, ancak konunun uzmanlarının sırına vakıf olabileceği bir dizi karmaşık kavramlar ve süreçler bütünü demek. Oysa, "fiyat-kar mekanizmaları"ndan "gerçek gelirlerdeki artış"a, "özelleştirme"den "anayasak ekonomi"ye kadar birçok kavramın doğru olarak anlaşılması hiç de zor değil. Üstelik bu, iktisadın ve iktisadi davranışın öneminin nihayet kavranmaya başlandığı bir ülkenin insanları için vazgeçilmez bir gereklilik.

Temel Ekonomi, işte, piyasa ekonomisinin işleyişini belirleyen başlıca kavramları ve ilkeleri yalın bir dille sunarak büyük bir boşluğu dolduruyor. Ve ekonomiye ilişkin bilincimizi yeni gelişmelerle uyumlu bir hale getiriyor.

Seçkin Kitapçılarda...